

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΣΙΟΡΟΚΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

ΓΙΑ ΤΗ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ ΣΤΟ ΙΟΝΙΟ

(Πρώτο μισό 18ου αι.)

Εισαγωγικά

Κατά παλαιότερη έρευνά μου στα γαλλικά αρχεία, είχα την ευκαιρία να επισημάνω έναν αριθμό αναφορών των Γάλλων προξένων της Άρτας, 34 συνολικά, που έκαναν λόγο για τις στρατιωτικές κινήσεις των Βενετών στην περιοχή της νότιας Αδριατικής και του Ιονίου. Τις σχετικές πληροφορίες τις κατέταξα και τις παρουσίασα ήδη συνοπτικά¹, θέτοντας τις αντίστοιχες αρχειακές ενδείξεις στη διάθεση της έρευνας. Θεωρώ, ωστόσο, χρήσιμη την αναλυτικότερη παρουσίαση του περιεχομένου των παραπάνω γαλλικών πηγών, γιατί, εκτός από τη σημασία που μπορεί να έχουν για την ιστορία της περιοχής, αποτελούν έναν επιπλέον δείκτη της φθίνουσας παρουσίας της Βενετίας στο ευρωπαϊκό πολιτικό προσκήνιο, καθώς και μια ακόμη σαφή ένδειξη για την εσωτερική κατάσταση της Γαληνότατης, σε μια στιγμή της πορείας της προς τη δύση. Όταν δηλ. η βενετική Δημοκρατία παράπαιε ανάμεσα στις υποχρεώσεις που επέβαλλε η πολιτική της ουδετερότητας κατά τις ευρωπαϊκές συγκρούσεις του πρώτου μισού του 18ου αι. από τη μια, και από την άλλη στα σχέδια για τη διατήρηση των υπολειμμάτων της δύναμής της.

Η αρχειακή πηγή

Οι αναφορές των Γάλλων προξένων της Άρτας που κάνουν λόγο για τη βενετική στρατιωτική παρουσία και δράση στην περιοχή της νότιας Αδριατικής και του Ιονίου καλύπτουν, με ορισμένα κενά, το χρονικό διάστημα από το 1705 μέχρι το 1736. Οφείλονται και στο προσωπικό ενδιαφέρον, αλλά και στις σχετικές οδηγίες που είχαν οι πρόξενοι Guillaume και Jean - Baptiste Du-

1. Βλ. Γεωργίου Α. Σιορόκα, *Το γαλλικό προξενείο της Άρτας (1702-1789)*, Ιωάννινα, έκδ. ΙΜΙΑΧ, 1981, σ. 427-430.

broca¹. Τις λίγες ανάλογες ειδήσεις του προξένου Laurent Boulle², σε τέσσερεις αναφορές του των ετών 1749 (1), 1761 (2) και 1762 (1), μπορούμε να τις χαρακτηρίσουμε μάλλον ευκαιριακές. Από τις υπόλοιπες 30, οι 13 καλύπτουν το διάστημα 1705-1726 και οι άλλες 17, δηλ. οι πιο πολλές και πιο σημαντικές, αναφέρονται στα χρόνια 1730-1736. Πρόκειται ακριβώς για τη λεπτή φάση που περνούσε το σύστημα της ευρωπαϊκής ισορροπίας που είχαν καθιερώσει οι συνθήκες της Utrecht (1713) και της Rastadt (1714), με τις οποίες έληξε η μεγάλη σύρραξη των αρχών του 18ου αι., η γνωστή ως πόλεμος της ισπανικής διαδοχής (1702-1713/4). Μετά το 1730, το σύστημα αυτό κινδύνευε να ανατραπεί από τα γεγονότα και τις συνέπειες του πολέμου της πολωνικής διαδοχής (1733-1738).

Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί ένα περίεργο και δυσεξήγητο κενό των πηγών μας. Δεν γίνεται δηλ. καθόλου λόγος για τα γεγονότα του 1716, όταν οι Τούρκοι προσπάθησαν να καταλάβουν τη βενετική Κέρκυρα και σημείωσαν σημαντικές επιτυχίες, παρά την τελική αποτυχία της επιχείρησής³. Συγκεκριμένα, μετά τη γνωστή αναφορά του για τα γεγονότα της Λευκάδας, με ημερομηνία 18.10.1715⁴, η αμέσως επόμενη επιστολή του προξένου G. Dubroca φέρει ημερομηνία 13.11.1717 και απευθύνεται στον βενετό ναύαρχο Andrea Pisani. Μια άλλη αναφορά του προξένου αυτού προς τον αντιβασιλιά της Γαλλίας, της 25.4.1718⁵, πληροφορεί ότι οι Βενετοί είχαν πλήξει σοβαρά τη γαλλική εμπορική παρουσία στην περιοχή· ο G. Dubroca παρακαλεί να μετατεθεί αλλού, για να μπορέσει να επιβιώσει. Το γεγονός αυτό φαίνεται να έχει άμεση σχέση με τη σαφή στάση υπέρ των Τούρκων του Γάλλου προξένου, ο οποίος άλλωστε και πάλι δεν κρύβει τα αισθήματά του, θρηνώντας για την επάνοδο της Πρέβεζας και της Βόνιτσας στη βενετική κυριαρχία (συνθήκη Πασσάροβιτς,

1. Για τους προξένους αυτούς βλ. *ό.π.*, σ. 80-83 και 84-87, αντίστοιχα.

2. Για τον πρόξενο L. Bouille βλ. *ό.π.*, σ. 88-93.

3. Για τα γεγονότα της πολιορκίας της Κέρκυρας, τον Αύγουστο του 1716, βλ. Ανδρέα Ι. Ιδρωμένου, *Συνοπτική ιστορία της Κερκύρας*, έκδ. β', εν Κερκύρα 1930, σ. 88 κ., από όπου και οι σχετικές πληροφορίες των μεταγενεστέρων για τις δυνάμεις των αντιπάλων, τις απώλειές τους κλ. Πρβλ. και Eugenio Bacchioni, *Il dominio veneto su Corfù (1386-1797)*, Venezia 1956, σ. 176-177, 178-184. Βλ. επίσης Νίκου Λεωθεριώτη, «Η πολιορκία της Κερκύρας του 1716. Δημηγυμένη από τον ιερέα Δημήτριο Μανάτο Κερκυραίο συμβολαιογράφο της εποχής εκείνης», *Κερκυραϊκά Χρονικά* 11 (1965) 166-173· στη σημ. 1 της σ. 167 συγκεντρωμένη η σχετική βιβλιογραφία. - S. Romano, *Storia documentata di Venezia*, 3a ediz., τ. 8, Venezia, Filippi Editore-1975, σ. 35-37.

4. Στα Archives Nationales του Παρισιού (ANF), Affaires Étrangères, σειρά B 1, αριθ. φακέλου 170. Βλ. και Σιορόκα, *Το γαλλικό προξενείο*, σ. 426.

5. Στα ANF, B1, 170.

1718). Έτσι δικαιούμαστε να υποθέσουμε πως οι Βενετοί είχαν απομονώσει το γαλλικό προξενείο της Άρτας, στερώντας του κάθε ευκαιρία επικοινωνίας. Και αν ακόμη ο Γάλλος πρόξενος είχε βρει κάποιο τρόπο να στείλει τις αναφορές του¹, πρέπει να δεχτούμε ή ότι οι Γάλλοι καπετάνιοι αρνούταν να επωμισθούν την ευθύνη να μεταφέρουν την προξενική αλληλογραφία ή ότι η αλληλογραφία αυτή περιήλθε τελικά στα χέρια των Βενετών.

Ως προς τη θεματική τους, οι αναφορές των Γάλλων προξένων κάνουν λόγο πιο πολύ, και είναι φυσικό, για τη στρατιωτική κατάσταση της Κέρκυρας², τις οχυρώσεις της³, τη δύναμη της φρουράς και τη σπουδαιότητά της, αλλά και για τις οχυρώσεις της Λευκάδας, της Πρέβεζας, της Βόνιτσας και της Πάργας. Αρκετός λόγος γίνεται ακόμη, και είναι ιδιαίτερα σημαντικό αυτό, για τις κινήσεις των βενετικών στρατευμάτων, που άλλοτε εγκατέλειπαν τις θέσεις του Ιονίου για να σπεύσουν κάπου αλλού και άλλοτε ξαναγύριζαν στην Κέρκυρα και τα άλλα νησιά. Πληροφορούμαστε επίσης για στρατολογίες Ελλήνων και άλλης εθνικότητας στρατιωτών, για τη χρησιμοποίηση από τους Βενετούς εναντίον των Τούρκων των Ελλήνων αρματολών, για τη συγκέντρωση αλόγων και προμηθειών, για τη γενική πολιτική θέση της Βενετίας και τις στρατιωτικές της ανάγκες, για τις βλέψεις της στις ανατολικές ακτές της Αδριατικής, για ενδείξεις επικείμενου τουρκο-βενετικού πολέμου και τις προθέσεις των αντιπάλων κ.ά.

Οι βενετικές οχυρώσεις της Κέρκυρας

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον ενέχουν, νομίζω, οι πληροφορίες για τις οχυρώσεις της Κέρκυρας και των άλλων βενετικών θέσεων, καθώς και για τις δυνάμεις που στρατοπέδευαν στο μεγαλύτερο νησί του Ιονίου. Ο πρόξενος J. - B. Du-

1. Είναι σίγουρο πως δύο γαλλικά καράβια αναχώρησαν από την περιοχή με τελικό προορισμό τη Μασσαλία, ένα στα 1716 (πριν από την 18.4.) και ένα άλλο στα 1717 (πριν από την 28.10.): βλ. τις εγγραφές αριθμ. 50 και 51 στον «Πίνακα αναχωρήσεων...» του Σι ο ρ δ κ α, ό.π., σ. 451.

2. Ιδιαίτερη αξία σχετικά με τη σημασία της Κέρκυρας για τους Βενετούς έχουν τα όσα αναφέρει σε έκθεσή του, με ημερομηνία 1.4.1671, προς τη βενετική Σύγκλητο ο Ber. Dona, savio agli ordini: B a c c h i o n, *Il dominio veneto*, σ. 191.

3. Η οχύρωση του νησιού στάθηκε βασικό μέλημα της Βενετίας από τις αρχές της παρουσίας της εκεί. Οι σχετικές προσπάθειες αποδείχτηκαν αποτελεσματικές κατά τη διάρκεια της γνωστής πολιορκίας του 1537. Μάλιστα, μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571), η βενετική Σύγκλητος προσανατολιζόταν όλο και περισσότερο στην ιδέα να μετατρέψει την Κέρκυρα σε ιδιαίτερα οχυρωμένη θέση: B a c c h i o n, ό.π., σ. 85, 87, 88, 92, 173-174. Πρβλ. Α. Α γ ο ρ ο π ο ύ λ ο υ - Μ π ρ μ π ί λ η, *Η αρχιτεκτονική της πόλεως της Κέρκυρας κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας*, Αθήνα 1976, σ. 34, 72-75. R o m a n i n, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 33-34.

broca, με αξιοσημείωτη οξυδέρκεια, τόνιζε τις ιδιαίτερες ικανότητες των Βενετών στον τομέα της κατασκευής οχυρωματικών έργων, αλλά και τις μεγάλες ελλείψεις τους ως προς την αριθμητική δύναμη των φρουρών, καθώς και την κακή κατάσταση του οπλισμού και της επιμελητείας τους. Ιδιαίτερα για την Κέρκυρα, «qui est une (place) des mieux fortifiées qu'il aye dans la Méditerranée», ο Γάλλος πρόξενος σημείωνε ότι απαιτούνταν δυνάμεις τουλάχιστο 15.000 ανδρών, για να επανδρωθούν επαρκώς τα φρούρια του νησιού, καθώς και άλλες για τα υπόλοιπα σημεία στήριξης της Κέρκυρας στα μικρότερα νησιά και τις θέσεις στην απέναντι ηπειρωτική στεριά. Και πολύ σωστά διαπίστωνε πως η Βενετία δεν ήταν σε θέση να διατηρήσει τις απαιτούμενες δυνάμεις¹.

Οι πληροφορίες λοιπόν των Γάλλων προξένων της Άρτας σχετικά με τις βενετικές οχυρώσεις, παρόλες τις πιθανές ανακρίβειες και ελλείψεις τους, πιστεύω πως είναι σημαντικές ως ένας επιπλέον δείκτης της κατάστασης στην οποία βρισκόταν η Βενετία. Δεν πρέπει βέβαια να λησμονούμε ότι το Ιόνιο αποτελούσε ζωτικότετη περιοχή για τη Γαληνότητα, αφού η κυριαρχία της είχε συρρικνωθεί μετά την απώλεια της Πελοποννήσου και είχε περιοριστεί στην Αδριατική. Έτσι η κατοχή των νησιών του Ιονίου, και ιδιαίτερα της Κέρκυρας, καθώς και των στηριγμάτων στην απέναντι στεριά² (του Βουθρωτού, της Πάργας, της Πρέβεζας και Βόνιτσας³), αποτελούσε καίριο στόχο της βενετικής πολιτικής. Μετά μάλιστα την απώλεια των θέσεων της στην Πελοπόννησο, η Βενετία επιδίωκε να δημιουργήσει ένα αμυντικό σύστημα στο Ιόνιο, ικανό να κρατήσει τους Τούρκους στη στεριά⁴. Από αυτή την άποψη, οι διακυμάνσεις της βενετικής στρατιωτικής παρουσίας στην περιοχή και η αυξομει-

1. Επιστολή του J. - B. Dubroca, της 28.9.1734, στα ANF, B1 171. Βλ. και Σιορόκα, *Το γαλλικό προξενείο*, σ. 430. Κατά τον Schulenburg, απαιτούνταν ευκίνητη δύναμη 20.000 ανδρών, ικανή να σπεύδει στα σημεία εισβολής και να αποτρέπει, με κάθε θυσία, την απόβαση εχθρικών δυνάμεων στο νησί: Bacc'hion, *Il dominio veneto*, σ. 194, όπου και λεπτομέρειες για τα σχέδια του στρατάρχη της Βενετίας, σχετικές με την οργανική σύνθεση της φρουράς του νησιού.

2. Κατά τα σχέδια του Schulenburg, συμπλήρωμα της κερκυραϊκής άμυνας αποτελούσε η Πάργα, που ήταν το μόνο σημείο ανεφοδιασμού του νησιού από την απέναντι ηπειρωτική στεριά, αφού όλα τα υπόλοιπα ελέγχονταν από τους Τούρκους. Ανάλογη ήταν και η σημασία του Βουθρωτού, απ' όπου θα μπορούσαν οι Βενετοί να προμηθεύονται καυσόξυλα και ψάρια: Bacc'hion, *ό.π.*, σ. 194-195. Έχει ιδιαίτερη σημασία το γεγονός ότι μία από τις πρώτες ενέργειες του Schulenburg ήταν να επιθεωρήσει προσωπικά τις οχυρώσεις της Πάργας: Λ. Βροκίνα, «Η εν έτει 1716 πολιορκία της Κερκύρας. Ιστορική επιτομή», *Κερκυραϊκά Χρονικά* 17 (1973) 322.

3. Πρβλ. και τα βενετικά σχέδια για τη Βόνιτσα και την Πρέβεζα αυτή την εποχή του Γεωργίου Α. Σιορόκα, «Ένα άγνωστο τουρκοβενετικό σχέδιο για την ανταλλαγή των Κυθέρων με τα καδήςλια Πρέβεζας και Βόνιτσας (1732/3)», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, 1983, σ. 37-51.

4. Βλ. του Bacc'hion, *Il dominio veneto*, σ. 85.

ωση του σχετικού ενδιαφέροντος αντανακλούν τη γενικότερη κατάσταση της Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου. Έτσι δεν θα ήταν περιττό να επιμείνει κανείς κάπως περισσότερο στην παρουσίαση και ανάλυση των πληροφοριών των Γάλλων προξένων.

Ήδη από την πρώτη δεκαετία του 18ου αι.¹ και όταν λίγο αργότερα οι Βενετοί ετοιμάζονταν για την τελευταία τους σύγκρουση με τους Τούρκους (1715-1718), το βενετικό ενδιαφέρον για τις οχυρώσεις στην περιοχή ήταν και εύλογο και έντονο. Ο πρόξενος G. Dubroca δεν δυσκολευόταν να πληροφορηθεί πως ο Βενετός ναύαρχος Grimani, στα 1705, κινούνταν δραστήρια για την αναδιοργάνωση της οικονομικής και στρατιωτικής κατάστασης της Κέρκυρας, καθώς και την επισκευή των εξωτερικών οχυρώσεων του νησιού· μεριμνούσε ακόμη για τις οχυρώσεις των Παξών και της Πάργας, της Λευκάδας και της Κεφαλονιάς.² Ανάλογη δραστηριότητα για την επισκευή και τον εξοπλισμό με νέα πυροβόλα των οχυρώσεων της Κέρκυρας και της Λευκάδας παρατηρείται και το επόμενο έτος 1706³.

Όπως αναφέρθηκε, οι πρόξενοι της Άρτας δεν κάνουν λόγο για τις μεγάλες και αποτελεσματικές προσπάθειες, σχετικά με την οχύρωση της Κέρκυρας, του στρατάρχη Schulenburg, καθώς και για τα γεγονότα του 1716. Η συμβολή του Schulenburg για την απόκρουση της τουρκικής επίθεσης είναι βέβαια γνωστή. Είναι επίσης αναμφίβολο ότι όλη η μετέπειτα δραστηριότητα των Βενετών για την ενίσχυση της Κέρκυρας βασιζόταν στις προτάσεις και τα σχέδια του στρατάρχη αυτού⁴. Είναι ωστόσο σημαντική η πληροφορία των πηγών μας, πως οι εργασίες για την ενίσχυση και τη συμπλήρωση του ήδη σπουδαίου

1. Στις αρχές του 18ου αι. είναι γνωστές οι προσπάθειες που κατέβαλλε ο προνοητής Emo, παρά τις ποικίλες δυσκολίες, να επισκευάσει τα οχυρωματικά και άλλα δημόσια έργα στο νησί. Άλλωστε στις προθέσεις της βενετικής Συγκλήτου ήταν να ανανεώσει τον εξοπλισμό και να εξασφαλίσει τον απρόσκοπτο ανεφοδιασμό της Κέρκυρας. Όλα αυτά όμως δεν κρίνονται αρκετά για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των αναγκών: Baccion, *ό.π.*, σ. 174.

2. Βλ. αναφορά του G. Dubroca προς το γαλλικό υπουργείο των Ναυτικών, συμπλήρωμα στην επιστολή του της 7.7.1705, στα ANF, B1 170. Τη στιγμή που συντασσόταν η επιστολή του Dubroca, είχαν προχωρήσει οι εργασίες στην Κέρκυρα και τους Παξούς, είχαν αρχίσει στην Πάργα, ενώ ο Βενετός ναύαρχος βρισκόταν στη Λευκάδα. Από κει θα πήγαινε στην Κεφαλονιά και μετά στην Πελοπόννησο.

3. Βλ. επιστολής του G. Dubroca, με ημερομηνία 2.6. και 17.9.1706, στα ANF, B1 170.

4. Βλ. Baccion, *ό.π.*, σ. 191-193. Ας σημειωθεί εδώ ότι ο πρόξενος J. - B. Dubroca εξέφραζε τη σκέψη πως ο Schulenburg πιο πολύ εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της Αυστρίας παρά της Βενετίας. Η εκτίμηση αυτή φαίνεται πως στηριζόταν αποκλειστικά στη γερμανική καταγωγή του βενετού στρατάρχη: επιστολή της 16.4.1730, ANF, B1 170.

οχυρωματικού δικτύου της Κέρκυρας συνεχιζόνταν και στα 1723¹. Οι σχετικές ενέργειες των Βενετών εντάσσονται τώρα στα πλαίσια της όξυνσης των αυστροτουρκικών σχέσεων, δεδομένου ότι η Βενετία είχε ήδη προσδεθεί στο άρμα της Αυστρίας². Αποτέλεσμα της όλης προσπάθειας ήταν να αποβεί η Κέρκυρα ένα οχυρότατο σημείο στήριξης της βενετικής και αυστριακής πολιτικής στην περιοχή, ικανό ν' αποθαρρύνει κάθε επιθετική διάθεση των Τούρκων³.

Στα 1731, οι πηγές μας επισημαίνουν αυξημένη δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, ο γενικός προνοητής της Κέρκυρας, μετά από πληροφορίες του Βενετού βάλιου στην Πύλη, κηρύσσει το νησί σε κατάσταση αυξημένης αμυντικής ετοιμότητας. Τα πυροβόλα των φρουριών ετοιμάζονται, παραλαμβάνονται 120 νέα, καθαρίζονται οι στέρνες, οι στοές, οι υπόγειες διαβάσεις. Όλη αυτή η πυρετώδης προετοιμασία προκαλείται, όπως υπογραμμίζει ο J. - B. Dubroca, κάτω από την αυστριακή πίεση προς τη Βενετία, να τηρηθούν οι όροι της συμμαχίας, καθώς και από την υπόσχεση του αυτοκράτορα για κάθε δυνατή βοήθεια⁴. Πραγματικά, στα 1731 και 1732 συνεχιζονται στην Κέρκυρα σημαντικές εργασίες στα πλαίσια των σχεδίων που είχαν εκπονηθεί με τη φροντίδα του Schulenburg. Για τη μεταφορά των υλικών, π.χ., όλα τα πλοιάρια των νησιωτών υποχρεώνονται από τον γενικό προνοητή N. Erizzo να προσφέρουν αγγαρείες⁵. Κατά το 1732 επίσης, οι εργασίες συνεχιζονται, με ιδιαίτερη έμφαση, στο φρούριο San Salvador της Κέρκυρας⁶. Μετά το έτος αυτό, οι Γάλλοι πρόξενοι δεν κάνουν λόγο στις αναφορές τους για εργασίες οχύρωσης στις βενετικές θέσεις. Οι τουρκοβενετικές σχέσεις, άλλωστε, είχαν σημειώσει αισθητή βελτίωση μετά τη γνωστή συνθήκη του 1733.

Οι οχυρώσεις στις άλλες βενετικές θέσεις

Ανάλογο ενδιαφέρον των Βενετών επισημαίνουν οι πρόξενοι και για τις οχυρώσεις των άλλων λιγότερο σημαντικών θέσεων. Στη Λευκάδα επισκευά-

1. Επιστολή του G. Dubroca προς τον υπουργό de Maurepas, της 6.10.1723, *ANF*, B1 170.

2. Η συνθήκη είχε υπογραφεί στις 23.4.1716 κάτω από την πίεση του τουρκικού κινδύνου για τη βενετική Κέρκυρα. Οι προθέσεις των Τούρκων ήταν άλλωστε φανερές μετά την κατάληψη της Λευκάδας, στα 1715: B a c c h i o n, *ό.π.*, σ. 176.

3. Στα 1730 (επιστολή της 16.4., *ANF*, B1 170), ο J. - B. Dubroca θεωρούσε τις οχυρώσεις της Κέρκυρας σημαντικές, με βάση πληροφορίες που είχε και όχι από αυτοψία, όπως ο ίδιος παραδεχόταν.

4. Βλ. επιστολές του J. - B. Dubroca, με ημερομ. 7.4., 27.6. και 29.4.1731, *ANF*, B1 170.

5. Βλ. B a c c h i o n, *Il dominio veneto*, σ. 195-196.

6. Βλ. επιστολές του J. - B. Dubroca, με ημερομ. 10.3. και 3.7.1732, στα *ANF*, B1 171.

ζεται κάποιο λιμάνι για την παροχή διευκολύνσεων στα διερχόμενα βενετικά καράβια και δίνεται εντολή για την ανέγερση νέου νοσοκομείου μέσα στο φρούριο του νησιού, εγκαταστάσεων στρατωνισμού και κάποιων νέων οχυρώσεων¹. Στην Πρέβεζα, παρά τις ρητές απαγορεύσεις της συνθήκης του Πασσάροβιτς, οι Βενετοί σχεδίαζαν, το 1731, να κατασκευάσουν νέο φρούριο και να καταστρέψουν το παλαιό, το οποίο ήταν θεμελιωμένο σε αμμώδες έδαφος (*terre mouvante*) και ανεπαρκές σε περίπτωση πολιορκίας. Για τη Βόνιτσα αρκούσε η επισκευή των υπαρχουσών οχυρώσεων, γιατί η θέση ήταν δυσπρόσβλητη από τη φύση της· βρισκόταν πάνω σε λόφο και ήταν έτσι αδύνατη η υπονόμηση του φρουρίου από τους πιθανούς πολιορκητές. Το φθινόπωρο της χρονιάς αυτής (1731) θα επισκεπτόταν την περιοχή ο ίδιος ο στρατάρχης Schulenburg με έξι γαλέρες. Τις μισές θα άφηγε στη Βόνιτσα και τις υπόλοιπες στην Πρέβεζα, ώστε τα πληρώματά τους όλο τον χειμώνα να ασχοληθούν στις εργασίες για την οχύρωση των αντίστοιχων βενετικών φρουρίων². Τα παραπάνω μέτρα των Βενετών, βέβαια, και αν δεν έμειναν μόνο προθέσεις, δεν ήταν αρκετά. Η αδυναμία επαρκούς οχύρωσης των τεσσάρων ηπειρωτικών πόλεων (Πρέβεζας, Βόνιτσας, Βουθρωτού και Πάργας) ήταν κατά τον 18ον αι. φανερή. Χωρίς οπλισμό, χωρίς εφόδια, με πολλές ελλείψεις στις οχυρώσεις, που σε πολλά σημεία τους είχαν κιόλας ερειπωθεί, δεν θα ήταν σε θέση ν' αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά καταστάσεις ανάγκης. Και οι κίνδυνοι διαγράφονταν άμεσοι, εξαιτίας της σπουδαίας στρατηγικής τους θέσης³.

Οι προσπάθειες των Βενετών για τη συντήρηση και την επέκταση των οχυρωματικών τους έργων είναι παρόλα αυτά αξιοπρόσεκτες. Δεν μπορούν, ωστόσο, να θεωρηθούν ως δείγματα δημοσιονομικής ευρωστίας της Γαληνότητας, ούτε καν ως εξαίρεση από τη γενική πτωτική της πορεία. Κι αυτό, γιατί η χρηματοδότηση των σχετικών έργων βάρυνε αποκλειστικά, και οπωσδήποτε υπερβολικά, τους εγχώριους πληθυσμούς, οξύνοντας τις υπάρχουσες αντιθέσεις και δημιουργώντας κλίμα, και άμεσα και μακροπρόθεσμα, δυσμενές για τη βενετική κυριαρχία⁴. Άλλωστε, μια μαρτυρία του προξένου G.

1. Βλ. επιστολή του J. - B. Dubroca, με ημερομ. 28.12.1726, στα *ANF*, B1 170. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη Λευκάδα είναι άλλωστε δικαιολογημένο, αφού οι Τούρκοι είχαν καταστρέψει μεγάλο μέρος του φρουρίου, όταν κατέλαβαν το νησί στα 1715. Αξίζει ν' αναφερθεί ότι στα χέρια των Τούρκων είχαν πέσει 34 κανόνια παλαιού τύπου και αρκετές προμήθειες. Τα πιο σύγχρονα κανόνια, 74 συνολικά, καθώς και άλλα ελαφρότερα πυροβόλα, οι Βενετοί κατόρθωσαν να τα διασώσουν: G. Dubroca, 18.10.1715, *ANF*, B1 170.

2. J. - B. Dubroca, 24.9.1731, *ANF*, B1 170.

3. Βλ. Bacchion, *Il dominio veneto*, σ. 200.

4. Σημαντικό μέρος των εσόδων απορροφούσαν οι στρατιωτικές δαπάνες, και πολύ λίγο ενδιαφέρονταν οι Βενετοί για τις άλλες ανάγκες των νησιών και των κατοίκων τους: Ανδρ. Μιχ. Ανδρεάδου, *Περί της οικονομικής διοικήσεως της Επτανήσου επί Βενετοκρατίας*, τ. 1, εν Αθήναις 1914, σ. 301.

Dubroca¹ είναι διαφωτιστική για την ακολουθούμενη πρακτική συμπίεσης του κόστους. Οι Βενετοί δηλ. δεν δίσταζαν να χρησιμοποιούν κατά τρόπο εξοντωτικό τους ξένους μισθοφόρους τους για τις επίπονες εργασίες στις οχυρώσεις, με μόνη αμοιβή λίγο ψωμί, όσο αρκούσε μόλις να διατηρούνται στη ζωή. Αυτός άλλωστε ήταν ένας σημαντικός λόγος για τις αθρόες λιποταξίες των ξένων από τον στρατό της Βενετίας².

Οι φρουρές

Αξιόλογες επίσης, αλλά και περισσότερο ενδεικτικές για την κατάσταση της Βενετίας, είναι οι πληροφορίες των Γάλλων προξένων οι σχετικές με τον αριθμό και τη σύνθεση των φρουρών της Κέρκυρας και, κατά δεύτερο λόγο, των άλλων βενετικών θέσεων, όπως επίσης και με τις βενετικές ναυτικές δυνάμεις της περιοχής. Στις αρχές του αιώνα, ο πρόξενος G. Dubroca κάνει λόγο για σημαντικές δυνάμεις στην Κέρκυρα, για στρατολογίες «Αλβανών» και συγκρότηση έξι συνταγμάτων, για αγορά 3.000 αλόγων, για χρησιμοποίηση ακόμη και των καταδικών σε στρατιωτικές υπηρεσίες³. Την ίδια εποχή οι Γάλλοι πρόξενοι επισημαίνουν την παρουσία αξιόλογων ναυτικών μονάδων. Για παράδειγμα, στα 1705 ναυλοχούσε στην Κέρκυρα βενετικός στόλος από 6 μεγάλα πολεμικά πλοία και 12 γαλέρες, υπό τις διαταγές του ναυάρχου Grimani⁴. Στα 1709, ο ναύαρχος Mocenigo βρισκόταν στο ίδιο νησί με 14 γαλέρες, 12 μεγάλα πλοία και 2 γαλεάτσες⁵. Ακόμη, στα 1723 ενισχύεται η δύναμη της Κέρκυρας με 10.000 άνδρες, που μεταφέρονται εκεί από την Ιταλία⁶.

Την εποχή αυτή η αριθμητική δύναμη της βενετικής φρουράς στην Κέρκυρα ανταποκρινόταν ίσως στην οργανική σύνθεση που προβλεπόταν από τα σχέδια του Schulenburg. Ωστόσο, οι μεγάλες ελλείψεις στην επιμελητεία είχαν άμεσο αντίκτυπο στην ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών. Το ίδιο το νησί, με τις 20.000 τσεκίνια των εσόδων, δεν μπορούσε να στηρίξει την όλη προσπάθεια. Η δημοσιονομική επιβάρυνση της Βενετίας ήταν σημαντική, αφού

1. Επιστολή του προς τον αντιβασιλιά της Γαλλίας, με ημερομ. 23.6.1720, στα *ANF*, B1 170.

2. Βλ. σχετικές πληροφορίες και λεπτομέρειες στον Σιορόκια, *Το γαλλικό προξενείο*, σ. 404-416.

3. Βλ. επιστολές του G. Dubroca, με ημερομ. 7.7.1705, 28.8.1705 και 17.9.1706, στα *ANF*, B1 170.

4. Αναφορά του ίδιου προξένου, της 7.7.1705, ό.π.

5. Βλ. επιστολή του G. Dubroca, της 1.8.1709, στα *ANF*, B1 170.

6. Βλ. επιστολή του G. Dubroca προς τον υπουργό de Maurepas, με ημερομ. 6.10.1723, στα *ANF*, B1 170.

έπρεπε να βρεθούν άλλες 100.000 τσεκίνια για να καλυφθούν οι ανάγκες, που υπολογίζονται σε περίπου 10.000 τσεκ. τον μήνα¹.

Όσο όμως προχωρεί ο αιώνας, η κατάσταση μεταβάλλεται. Η Κέρκυρα σχεδόν εγκαταλείπεται από την άποψη του αριθμού και της ποιότητας της φρουράς της. Ο πρόξενος J. - B. Dubroca επισημαίνει ότι για μια θέση τέτοιας σπουδαιότητας η φρουρά είναι απελπιστικά ολιγάριθμη και σε άθλια κατάσταση². Ο ίδιος πρόξενος πληροφορούσε το γαλλικό υπουργείο των Ναυτικών πως, με διαταγή της βενετικής Συγκλήτου, είχαν μεταφερθεί στη Βενετία οι τεχνίτες των ναυπηγείων της Κέρκυρας. Σημείωνε ακόμη ότι μεγάλο μέρος των δυνάμεων της Ανατολής είχε περάσει στην Ιταλία. Κι' αυτό, παρά τις σαφείς ενδείξεις για επικείμενη τουρκο-αυστριακή ρήξη, στην οποία θα εμπλεκόταν, παρά τη θέλησή της, και η Βενετία³.

Ενδιαφέρουσα επίσης, αλλά και ενδεικτική για τις δυνατότητες των Βενετών, βρίσκω την πληροφορία που διαβίβασε στο γαλλικό υπουργείο ο πρόξενος της Άρτας, στα 1731⁴. Πηγή της πληροφορίας ο ίδιος ο έκτακτος προνοητής της Λευκάδας⁵. Συγκεκριμένα, η Αυστρία είχε ζητήσει από τη Βενετία, βάσει της συμμαχίας τους, να προετοιμάσει τις ναυτικές και τις άλλες δυνάμεις της στην Ανατολή, για να πλήξει την Τουρκία. Η βενετική Σύγκλητος, ομολογώντας φανερά ότι δεν ήταν σε θέση ν' αναλάβει μια επιχείρηση τέτοιας έκτασης, κινήθηκε μόνο έπειτα από τη ρητή υπόσχεση της Αυστρίας, ότι δηλ. θα αναλάμβανε η ίδια την επάνδρωση των βενετικών θέσεων του Ιονίου. Η υπόσχεση φαίνεται να πραγματοποιήθηκε σε κάποιο βαθμό, αφού αναμενόταν στην Κέρκυρα 8 μεγάλα πολεμικά σκάφη και άλλα 25 εμπορικά, φορτωμένα με προμήθειες και με δύναμη 3.000 ανδρών. Επικεφαλής θα ήταν ο γνωστός Schulenburg. Στα πλαίσια της όλης επιχείρησης πρέπει να ενταχθεί και η γενική αμνηστία που οι Βενετοί χρησιμοποίησαν στους επικηρυγμένους λιποτάκτες, αν τώρα παρουσιάζονταν και αναλάμβαναν ενεργό υπηρεσία. Την ίδια χρονιά, περί τα μέσα Ιουνίου, φτάνει στην Κέρκυρα ο νέος γενικός προνοητής Erizzo με 5-6.000 Ελβετούς μισθοφόρους. Ακόμη διενεργείται σημαν-

1. Βλ. Bacchion, *Il dominio veneto*, σ. 195. Άλλωστε οι μισθοί των Βενετών υπαλλήλων απορροφούσαν μεγάλο μέρος των εσόδων. Κατά τον Ανδρέα δ η, *Περί της οικονομικής διοικήσεως*, τ. 1, σ. 301, οι έξι ανώτεροι υπάλληλοι απομυζούσαν περισσότερο από το 1/4 των συνολικών δαπανών.

2. Βλ. επιστολή του της 16.4.1730, στα *ANF*, B1 170.

3. Η είδηση για επικείμενη ρήξη σε επιστολή του J. - B. Dubroca προς τον de Maurepas, με ημερομ. 8.10.1730, *ANF*, B1 170.

4. Επιστολή J. - B. Dubroca, 7.4.1731, *ANF*, B1 170.

5. Έκτακτος προνοητής Λευκάδας ο Barb. Balbi: Κωνστ. Γ. Μαχαίρα, *Η Λευκάς επί Ενετοκρατίας 1684-1797*, Αθήναι 1951, σ. 317.

τική επιστράτευση Ελλήνων στα νησιά Ζάκυνθο, Κεφαλονιά και Λευκάδα. Επικεφαλής τους τοποθετούνται Έλληνες αξιωματικοί¹.

Στις αρχές του 1732 κατέφθασαν από τη Βενετία και άλλες δυνάμεις νεο-συλλέκτων, οπότε η φρουρά της Κέρκυρας ανήλθε στις 12.000. Συγκροτήθηκαν επίσης δύο λόχοι πυροβολητών, ενώ συνεχιζόταν η στρατολόγηση Ελλήνων στη Λευκάδα, την Κεφαλονιά και τη Ζάκυνθο, με στόχο τον σχηματισμό τριών συνταγμάτων². Αλλά και το μέτρο της γενικής αμνηστίας απέδωσε· στο παλαιό φρούριο της Κέρκυρας είχαν συγκεντρωθεί, την άνοιξη του 1732, περίπου 1.000 άνδρες, που αμέσως αμνηστεύτηκαν και εντάχθηκαν στις τάξεις του στρατού. Παράλληλα, ενισχύθηκαν και οι ναυτικές δυνάμεις του νησιού με 14 ελαφρά σκάφη, ενώ ναυτολογούνταν κατάδικοι, οι οποίοι μεταφέρθηκαν από τη Σικελία και την *Cività Vecchia*³.

Η στρατιωτική κατάσταση της Κέρκυρας μεταβλήθηκε ριζικά το 1734. Ο πρόξενος J. - B. Dubroca διέθετε ασφαλείς πληροφορίες, ότι ο νέος γενικός προνοητής Vendramin μελετούσε τον διαχωρισμό, σε ιδιαίτερους σχηματισμούς (συντάγματα), των Γάλλων και των Γερμανών μισθοφόρων, των οποίων η συνυπηρέτηση φαίνεται ότι είχε δημιουργήσει προβλήματα στους Βενετούς. Έτσι θα αποτελούσαν ένα σύνταγμα οι Γερμανοί και ένα άλλο οι Γάλλοι, δηλ. δύο από τα τρία συντάγματα που αριθμούσε ολόκληρη η φρουρά του νησιού. Μάλιστα, το φθινόπωρο του 1734 στην Κέρκυρα είχε μείνει μόνο ένα σύνταγμα, πράγμα που προκάλεσε κατάπληξη στον Γάλλο πρόξενο. Από τα υπόλοιπα δύο, το ένα συνόδευε τον γενικό προνοητή κατά την επιθεώρησή του στα άλλα νησιά, ενώ το άλλο είχε επιβιβαστεί σε μονάδες του στόλου και περιπολούσε στην Αδριατική⁴. Άλλωστε όλη η δραστηριότητα των Βενετών για τη στρατολογία νέων δυνάμεων αποσκοπούσε στην ενίσχυση της θέσης τους στην Ιταλία. Ακόμη και από την ελάχιστη φρουρά της Κέρκυρας ο Vendramin είχε αποστείλει τη μισή, περίπου 500 άνδρες, με μία φρεγάτα, στην Ιταλία. Κατά τον Γάλλο πρόξενο της Άρτας, οι Βενετοί έπρεπε να ήταν πολύ σίγουροι για τις προθέσεις των Τούρκων, για ν' αφήνουν σχεδόν αφρούρητη μια τόσο σπουδαία θέση τους. Η ίδια κατάσταση επικρατούσε και στη βενετική ναυτική δύναμη. Περιλάμβανε 7 πολεμικά σκάφη, πολύ άσχημα εξοπλισμένα, καθώς και 10 γαλέρες και μερικές γαλιότες⁵. Ως τον Απρίλιο του 1735 οι Βενετοί είχαν στείλει στην Ιταλία όλες τους τις δυνάμεις του Ιονί-

1. Βλ. επιστολή του J. - B. Dubroca, 25.6.1731, *ANF*, B1 170.

2. Βλ. επιστολή του J. - B. Dubroca, 10.3.1732, *ANF*, B1 171. Η στρατολογία Ελλήνων συνεχιζόταν το καλοκαίρι του 1732: επιστολή του ίδιου προξένου, 3.7.1732, *ό.π.*,

3. J. - B. Dubroca, 6.5.1732, *ANF*, B1 171.

4. J.-B. Dudroia. 28.9.1734, *ANF*, B1 171.

5. J. - B. Dubroca, 16.12.1734, *ANF*, B1 171.

ου, εκτός από δύο λόχους δραγόνων που βρίσκονταν ακόμη στην Κέρκυρα. Και αυτοί οι δύο λόχοι θα έφευγαν για την Ιταλία πολύ σύντομα.¹

Η τελευταία σχετική πληροφορία των πηγών μας είναι του έτους 1736². Σύμφωνα μ' αυτή, οι βενετικές δυνάμεις είχαν αρχίσει να επιστρέφουν. Ήδη στις αρχές φθινοπώρου ένα μέρος είχε φτάσει στην Κέρκυρα και τα άλλα νησιά, ενώ ο κύριος όγκος τους περνούσε στη Δαλματία. Οι πληροφορίες του Γάλλου προξένου αναφέρονταν σε επικείμενη τουρκοβενετική σύρραξη, κατά το 1737, και στο ότι η Βενετία μελετούσε την κατάκτηση της Αλβανίας. Στα σχέδια και τις προοπτικές αυτές φαίνεται να δυσπιστεί σοβαρά ο Γάλλος πρόξενος, αφού και κατά τον χειμώνα του 1735/36 ανάλογες προθέσεις δεν είχαν συνείχαι. Άλλωστε, δεν παρατηρούνταν καμιά σημαντική κίνηση των Βενετών. Τέλος, παρόμοιες φήμες δεν επαληθεύονται ούτε και αργότερα, στα 1749 και στα 1761, όταν ο πρόξενος Boulle επισήμαινε κάποιες κινήσεις βενετικών στρατιωτικών δυνάμεων στα νησιά του Ιονίου³.

Ωστόσο, παρόλη τη σαφή πτωτική της πορεία, η Γαληνότατη μπορούσε ακόμη, στη δεκαετία του 1730, να παρατάξει αξιόλογες δυνάμεις, τουλάχιστο από την άποψη του αριθμού. Διέθετε σημαντικές εφεδρείες, αλλά και αξιοσημείωτη οργάνωση στρατολογίας. Στο σημείο αυτό θεωρώ πολύ ενδιαφέρουσα την παρατήρηση του προξένου J. - B. Dubroca⁴. Συγκεκριμένα, το σύστημα άντλησης εφεδρειών στηριζόταν στην οργάνωση του πληθυσμού, στην ίδια τη Βενετία και στις κτήσεις της, κατά κοινότητες - ενορίες. Ο αριθμός των ενοριών υπολογίζεται από τον Γάλλο πρόξενο σε 72.000. Η βενετική κυβέρνηση λοιπόν μπορούσε να υποχρεώσει καθεμιά ενορία, ή και δύο μαζί, να δώσουν σε καιρό πολέμου έναν στρατιώτη, του οποίου θα αναλάμβαναν και τα έξοδα συντήρησης. Το βενετικό δημόσιο ταμείο θα επιβαρυνόταν μόνο με τα έξοδα των στολών και του εξοπλισμού. Το σύστημα φαίνεται να λειτουργήσει αποδοτικά, κινητοποιώντας στην περιοχή της Δαλματίας 30.000 άνδρες, Σκλαβόνους, Μορλάκους⁵ και Μαυροβούνιους, όλους εμπειροπόλεμους και ικανούς στρατιώτες.

Από την άλλη, η δυνατότητα στρατολογίας Ελλήνων από τα Ιόνια νησιά

1. J. - B. Dubroca, 9.4.1735, *ANF*, B1 171.

2. J. - B. Dubroca, 10.9.1736, *ANF*, B1 171.

3. Βλ. επιστολές του με ημερομ. 28.5.1749, 25.4. και 20.5.1761, στα *ANF*, B1 172.

4. Βλ. επιστολές του J. - B. Dubroca, με ημερομ. 29.9. και 10.10.1734, στα *ANF*, B1 171.

5. Μαυρόβλαχοι, Latini nigri. Λαός διασκορπισμένος σχεδόν παντού στη Βαλκανική, κατοικούσε κυρίως στο εσωτερικό της παραλιακής ζώνης της Αδριατικής από την Τεργέστη μέχρι τα αλβανικά σύνορα. Βλ. λήμμα *Morlacchi*, στην *Enciclopedia Italiana*, έκδοση 1949, τ. 23, σ. 858-859, όπου η κυριότερη παλαιότερη βιβλιογραφία.

και τις περιοχές της σημερινής νότιας Αλβανίας¹ δεν ήταν αμελητέα, τουλάχιστο για την επάνδρωση και την ενίσχυση των βενετικών θέσεων του Ιονίου. Η πρακτική αυτή ασφαλώς θα ήταν σε χρήση από τις αρχές της βενετικής κυριαρχίας στα Επτάνησα. Πάντως οι πηγές που εδώ χρησιμοποιούνται περιέχουν σαφείς σχετικές αναφορές από τις αρχές του 18ου αι., καθώς και άλλες για τη χρησιμοποίηση ευγενών Επτανησίων προς ευχερέστερη στρατολογία Ελλήνων.² Στη δεκαετία του 1730, που μας απασχολεί εδώ ιδιαίτερα, το βενετικό ενδιαφέρον για τη στρατολογία Ελλήνων εμφανίζεται ζωηρότερο. Και είναι, νομίζω, φυσικό αυτό, όσο οι δυνατότητες της Βενετίας, κυρίως οι δημοσιονομικές, ελαττώνονταν. Άλλωστε, όταν μάλιστα επρόκειτο για την αντιμετώπιση του τουρκικού κινδύνου, ήταν γνωστή και πάγια η θέση των Επτανησίων, που ασφαλώς προτιμούσαν τη βενετική κυριαρχία από την πιθανότητα του τουρκικού ζυγού. Παρόμοιες βέβαια αναφορές για στρατολογία νησιωτών, από τη Λευκάδα, τη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά, είχαμε την ευκαιρία να σημειώσουμε και πιο πάνω. Εδώ θα ήθελα ακόμη να προσθέσω ότι η περιοχή της Χιμάρας προμήθευε στους Βενετούς αρκετούς και ικανότατους στρατιώτες.³ Δυσκολότερα ήταν τα πράγματα, όταν οι Βενετοί αδυνατούσαν ή δεν ήθελαν να εκπληρώσουν τις συμβατικές τους υποχρεώσεις, ή όταν χρησιμοποιούσαν τους Έλληνες σε μέτωπα ξένα προς την άμυνα των νησιών. Σ' αυτές τις περιπτώσεις δεν έλειπαν οι λιποταξίες⁴. Ακόμη οι Βενετοί συχνά είχαν την πρόθυμη συνεργασία των Ελλήνων αρματολών, που δεν δίσταζαν να εντάξουν τις δραστηριότητές τους στα πλαίσια των βενετικών σχεδίων εναντίον των Τούρκων⁵.

Η θέση της Βενετίας στην Ευρώπη

Για να ερμηνευθούν και να αξιολογηθούν οι πληροφορίες των γαλλικών

1. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έδειχναν οι Βενετοί για τους εμπειροπόλεμους κατοίκους της περιοχής της Χιμάρας. Είναι ενδεικτικό ότι στον προϋπολογισμό του 1755 αναγράφεται ιδιαίτερο «ταμείο» Χιμαριωτών: Α ν δ ρ ε ά δ ο υ, *Περί της οικονομικής διοικήσεως*, τ.1, σ. 116 σημ. 2.

2. Βλ. Σιορόκα, *Το γαλλικό προξενείο*, σ. 429 σημ. 2.

3. Βλ. επιστολή του J. - B. Dubroca, της 19.4.1734, *ANF*, B1 171.

4. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι αθρόες λιποταξίες από το σύνταγμα των Λευκαδίων, όταν διεπίστωσαν ότι προορίζονταν για υπηρεσία στα βενετικά πλοία: J. - B. Dubroca, 3.7.1732, *ANF*, B1 171.

5. Βλ. τις πληροφορίες στην επιστολή του J. - B. Dubroca, 7.4.1731, *ANF*, B 1170, σχετικά με τη χρησιμοποίηση Ελλήνων αρματολών του Ξηρομέρου από τον έκτακτο προνοητή Λευκάδας, ο οποίος μάλιστα δέχτηκε να καλύψει με την προστασία του τις εχθρικές προς τους Τούρκους ενέργειες των αρματολών.

πηγών που παρουσιάστηκαν, είναι βέβαια απαραίτητο να ενταχθούν στα ιστορικά τους πλαίσια. Τα πλαίσια αυτά ορίζονται από τη θέση της Βενετίας στο ευρωπαϊκό σύστημα κατά το πρώτο μισό του 18ου αι., και πιο συγκεκριμένα από τη συνθήκη του Πασσάροβιτς (1718) μέχρι την έναρξη του πολέμου της πολωνικής διαδοχής (1733)· από τις βλέψεις της Βενετίας στην Αδριατική και στο Ιόνιο· και από τις σχέσεις της Γαληνότατης με την Πύλη.

Η αυγή του 18ου αι. έμοιαζε να ξαναφέρει τη Βενετία σε παλαιότερες ένδοξες ημέρες, μετά τις ρυθμίσεις της συνθήκης του Κάρλοβιτς (1699). Αυτή όμως η εδαφική εξάπλωση θ' αποτελέσει στην ουσία βαρύ πλήγμα για τη βενετική Δημοκρατία, αφού απαιτούσε ισχυρά μέσα και νέες δομές, τα οποία δεν ήταν σε θέση να εξασφαλίσει¹. Πολύ γρήγορα η βενετική Δημοκρατία αντιλήφθηκε ότι η πολιτική κατάσταση της Ευρώπης δεν θα της επέτρεπε να επαναπαυθεί στις δάφνες της. Ο πόλεμος που ξέσπασε στην Ευρώπη το 1702 δημιούργησε το πρώτο μεγάλο πρόβλημα. Παρόλο που η Αδριατική ήταν μακριά από τα κύρια θέατρα των επιχειρήσεων, ωστόσο και η Αυστρία έπληττε τις ακτές της βενετικής επικράτειας για τον ανεφοδιασμό του στρατού της, αλλά και η Γαλλία εισχωρούσε στην Αδριατική, θέλοντας να εμποδίσει την εδραίωση της αυστριακής παρουσίας, ιδιαίτερα της οικονομικής. Έτσι ούτε η αυστηρή ουδετερότητα της Βενετίας ούτε και οι διαμαρτυρίες της είχαν κάποιο θετικό γι' αυτήν αποτέλεσμα. Απεναντίας, η ουδετερότητα αποδείχτηκε σοβαρό σφάλμα, αφού ούτε εγγυήσεις πρόσφερε ούτε και ελάφρυνε το βενετικό ταμείο από το βάρος των εξοπλισμών².

Ιδιαίτερα μας ενδιαφέρει εδώ η περίοδος μετά τη λήξη του τελευταίου τουρκοβενετικού πολέμου (1715-1718). Με τη συνθήκη του Πασσάροβιτς η Βενετία στερεώνει τη θέση της στο Ιόνιο, παρόλο που διαψεύδονται πολλές άλλες ελπίδες της. Ως τα 1729 η βενετική θέση δεν φαίνεται ν' απειλείται, έμμεσα ή άμεσα. Θα περιμένουμε την ευρωπαϊκή σύγκρουση για την πολωνική διαδοχή, με τις συνέπειές της για τη βενετική πολιτική³.

Σ' όλο αυτό το διάστημα, όπως άλλωστε και σ' ολόκληρο τον 18ον αι., η εξωτερική πολιτική της Βενετίας είχε έναν βασικό άξονα: την αποφυγή εμπλοκής στις ευρωπαϊκές διενέξεις υπέρ του ενός από τους δύο κολοσσούς, την Αυστρία δηλ. και τη Γαλλία, από παλαιά εχθρούς. Οι προσπάθειες της βενετικής διπλωματίας σ' όλες τις ευρωπαϊκές αυλές κατατείνουν στο να μη δημιουργείται, ή να εξαλείφεται όταν παρόλα αυτά δημιουργούνταν, η παραμικρή υποψία για την ουδετερότητα. Οι Βενετοί διπλωμάτες δεν φαίνεται να είχαν καμιά άλ-

1. Βλ. Bacchion, *Il dominio veneto*, σ. 173.

2. Βλ. στον ίδιο, σ. 175.

3. Βλ. Roberto Cessi, *Storia della Repubblica di Venezia*, έκδ. β', τ.2, Milano - Messina, Gius. Principato, 1968, σ. 230.

λη ευθύνη, καμιά δύναμη, καμιά χρησιμότητα¹. Η πολιτική της ουδετερότητας υποχρέωνε τη Βενετία ν' αποποιείται και τις αυστριακές και τις γαλλικές προτάσεις για συμμαχία. Για τους Βενετούς οι εγγυήσεις που πρόσφεραν οι Γάλλοι άξιζαν όσο και εκείνες των αντιπάλων τους λίγο πριν, σχετικά με την προστασία της βενετικής επικράτειας ή με τη διεύρυνση της κυριαρχίας στην Αδριατική². Πέρα από την όποια αξία των εγγυήσεων που θα της προσφέρονταν, η βενετική κυβέρνηση δεν επιθυμούσε καθόλου να δημιουργήσει υποχρεώσεις συμμετοχής σε έναν προσεχή πόλεμο. Αυτή η πολιτική εφαρμόστηκε και στις δύο συγκρούσεις της δεκαετίας του 1730, στον πόλεμο δηλ. της πολωνικής διαδοχής (1733-38) και στη σύγκρουση Αυστριακών και Τούρκων (1736-39)³. Παρόλες τις δυσμενείς για τη Βενετία συνέπειες που σημειώσαμε, κυρίως τις οικονομικές⁴, η πολιτική της ουδετερότητας μπόρεσε τελικά να επιμηκύνει τη ζωή της Γαληνότατης και να διασώσει την ανεξαρτησία της ως το τέλος του αιώνα⁵.

Πέρα από τις οικονομικές θυσίες, η ουδετερότητα της Βενετίας είχε πολλά και δύσκολα προβλήματα στην εφαρμογή της, δεδομένης της θέσης της βενετικής επικράτειας, χερσαίας και θαλάσσιας, σε ένα θέατρο επιχειρήσεων αποφασιστικό για τον γαλλο-αυστριακό ανταγωνισμό⁶. Ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1730, η αυστριακή ισχύς στην ιταλική χερσόνησο προετοίμαζε τη νέα σύγκρουση με τη Γαλλία και την Ισπανία. Ήδη οι πολεμικές προπαρασκευές είχαν αρχίσει, καθώς και οι έντονες διπλωματικές ζυμώσεις, πριν από τις διαφωνίες για την εκλογή νέου βασιλιά της Πολωνίας. Η εκλογή του Στανίσλαου Leczinski (1733), ευνοούμενου της Γαλλίας και πεθερού του γάλλου βασιλιά Λουδοβίκου ΙΕ', έδωσε το έναυσμα της σύγκρουσης, η οποία δεν αποφεύχθηκε και όταν τελικά κάθισε στον πολωνικό θρόνο ο εκλεκτός της Αυστρίας και της Ρωσίας Αύγουστος Γ' (1733-1763). Τώρα η Βενετία δέχεται και νέες προτάσεις για συμμαχία, αλλά και πάλι αποφεύγει ν' αναλάβει υποχρεώσεις που θα κατέληγαν να καταστρέψουν το ανατολικό της εμπόριο⁷.

1. Βλ. Auguste Bailly, *La Sérénissime République de Venise*, Paris, Arth. Fayard, 1958, σ. 308.

2. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 219.

3. Βλ. William H. McNeill, *Venice. The Hinge of Europe. 1081-1797*, Chicago-London, The University of Chicago Press, 1974, σ. 222 και Cessi, τ. 2, σ. 239.

4. Για τα αποτελέσματα και τις συνέπειες της βενετικής πολιτικής της ένοπλης ουδετερότητας βλ. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 239 και Romanin, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 30.

5. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 240.

6. Cessi, *ό.π.*, σ. 219.

7. Οι Cinque Savi alla Mercanzia, μετά από εντολή της Συγκλήτου να μελετήσουν την κατάσταση, επιστημαίνουν, στις 26.9.1733, ότι πρέπει να ληφθούν αποφασιστικά μέτρα, για τη διάσωση του βενετικού εμπορίου από τον σκληρό ανταγωνισμό της Τεργέστης, του Λιβόρνου και της Αγκόνας: Romanin, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 48.

Η πολιτική της ουδετερότητας, που τόσο κατηγορήθηκε από σύγχρονους και μεταγενέστερους για δειλία και αδυναμία, επέβαλλε διαρκή ειρήνη — όχι αναγκαστικά πάντα εγκάρδια και ειλικρινή — με τους Τούρκους, που θα εγγυόνταν την ελευθεροπλοία στους Βενετούς¹.

Η σημασία της Αδριατικής

Είναι επίσης γνωστό, ότι για τη Βενετία της περιόδου που μας απασχολεί εδώ ο αμεσότερος στόχος ήταν η διαφύλαξη του τελευταίου της οχυρού, της Αδριατικής, του μόνου πόρου στον οποίο μπορούσε πια να υπολογίζει². Από μνη και όσοι από τους Βενετούς πατρικίους είχαν συμφέροντα σε άλλες περιοχές και δεν ωφελούνταν άμεσα από μια τέτοια πολιτική, και αυτοί αποδέχτηκαν το γεγονός ότι τα θεμέλια της ανεξαρτησίας της Δημοκρατίας τους ήταν ακριβώς ο πλήρης έλεγχος της Αδριατικής³. Ο έλεγχος αυτός θ' αποτελούσε τη μοναδική εγγύηση της βενετικής οικονομικής πολιτικής, η οποία βασιζόταν στη συγκέντρωση και τη διανομή των εμπορευμάτων μέσω Βενετίας και τον αποκλεισμό κάθε ανταγωνιστή. Παράλληλα, θα εξασφαλιζόταν το εμπόριο αυτό από τον υπαρκτό και άμεσο κίνδυνο των κουρσάρων και των πειρατών⁴.

Αν όμως η Βενετία στάθηκε ικανή να προστατέψει τα συμφέροντά της στην Αδριατική από την απειλή των Τούρκων, δεν ήταν καθόλου σε θέση να αντιμετωπίσει τις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις⁵. Πριν από το 1718, η Βενετία μπορούσε ακόμη να επιβάλλει τις αξιώσεις της για πλήρη κυριαρχία στην Αδριατική, φτάνοντας και μέχρι τη δήμευση των αυστριακών караβιών που δεν κατέβαλλαν τους επιβαλλόμενους δασμούς. Δεν μπορούσε όμως να κάνει το ίδιο και μετά το 1718, ενώ λίγο αργότερα, τον Μάρτιο του 1719, η ανακήρυξη από την Αυστρία της Τεργέστης ως «ελεύθερου» λιμανιού αποτέλεσε σαφές και ισχυρό πλήγμα για τα βενετικά συμφέροντα⁶. Ήταν πια φανερό πως η

1. Βλ. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 238.

2. Βλ. Cessi, *ό.π.*, σ. 240. - Bruno Dudan, *Dominio Veneziano di Levante*, Bologna, N. Zanichelli, 1938, σ. 178.

3. Βλ. Frederic C. Lane, *Venice. A Maritime Republic*, Baltimore-London, The John Hopkins University Press, 1973, σ. 407.

4. Βλ. Dudan, *Dominio*, σ. 176. Έχει τονιστεί ιδιαίτερα το πρόβλημα της αντιμετώπισης και της οριστικής απομάκρυνσης των πειρατών της Μπαρμπαρίας. Αφού το βενετικό ναυτικό σε λίγες περιπτώσεις έφερε κάποιο θετικό αποτέλεσμα και όταν πια ήταν φανερό πως ο εκσυγχρονισμός του δεν ήταν δυνατό να γίνει από έλλειψη πόρων, ως μόνη πρακτική και εφικτή λύση απέμενε να εξαγοραστεί η προστασία των μπέηδων της Τύνιδας. Η λύση αυτή εφαρμόστηκε για λίγα χρόνια, μέχρι δηλ. την εξασθένηση, για άλλους λόγους, των Μπαρμπαρέζων πειρατών: McNeill, *Venice*, σ. 222.

5. Βλ. Lane, *Venice*, σ. 416.

6. Βλ. Salvatore Ciriaco, *Olio ed Ebrei nella Repubblica Veneta nel Settecento*, Venezia 1975, σ. 27.

βενετική κυριαρχία στην Αδριατική δεν μπορούσε να εξασφαλιστεί χωρίς τουλάχιστο την αυστριακή συναίνεση, ιδίως μετά τη διείσδυση της Αυστρίας στη θαλάσσια αυτή περιοχή, μετά την παραχώρησή στον αυτοκράτορα των ναυτικών βάσεων της Αγίας Έδρας¹. Η Κέρκυρα σώθηκε, άλλωστε, στα 1716, από την τουρκική απειλή, κυρίως χάρη στις αυστριακές νίκες στην Ουγγαρία και την αναγκαστική χαλάρωση της τουρκικής πίεσης².

Με αυτονόητη λοιπόν τη σημασία της Αδριατικής γι' αυτή ακόμη την ύπαρξη και την επιβίωση της βενετικής Δημοκρατίας, είναι επίσης αυτονόητο το ενδιαφέρον των Βενετών για τα Επτάνησα, και ιδιαίτερα για την Κέρκυρα. Από την αρχή ακόμη της παρουσίας της στην περιοχή, η Βενετία είχε σπεύσει να καταστήσει την Κέρκυρα ενδιάμεσο στήριγμα προς την Κρήτη, σπουδαίο σταθμό της βενετικής εξάπλωσης στο Αιγαίο και κέντρο ακτινοβολίας μιας έντονης πολιτικής δραστηριότητας προς τις απέναντι ηπειρωτικές ακτές³. Από στρατιωτική, ιδιαίτερα, άποψη η Κέρκυρα ήταν ο φρουρός της εισόδου στην Αδριατική. Έτσι η κύρια λειτουργία των Επτανήσων στο σύνολο των βενετικών κτήσεων ήταν και πολιτική και στρατιωτική. Φρουρός στην είσοδο της Αδριατικής, σίγουρο και στερεό στήριγμα του βενετικού στόλου, βάση ανεφοδιασμού και αιφνίδιων ελιγμών στα πλευρά πιθανού εχθρού.⁴

Οι Βενετοί όμως οργάνωσαν σε μεγαλύτερο βάθος την άμυνά τους στην περιοχή. Δεν περιόρισαν δηλ. τα Επτάνησα αποκλειστικά στον παραπάνω ρόλο. Επιδίωξαν και την οικονομική τους ευρωστία, ώστε ν' αποτελέσουν αυτοσυντηρούμενη στρατιωτική βάση, που παράλληλα θα ενίσχυε το δημόσιο ταμείο, καθώς και το εμπόριο. Από την άλλη μεριά, με το εύκαμπτο διοικητικό σύστημα που εφάρμοσαν, θέλησαν να δημιουργήσουν ένα κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης και συνεργασίας με λίγους ντόπιους, γνωρίζοντας ότι η καλύτερη εγγύηση της κατοχής τους ήταν η σταθερή συναίνεση και συνεργασία των ισχυρών του τόπου. Με τον τρόπο αυτό η κατοχή δεν θα απέβαινε για τη Βενετία ένα δυσβάστακτο βάρος. Στα ίδια πλαίσια εντάσσεται εξάλλου και η θρησκευτική πολιτική της Βενετίας, που όχι μόνο απέφυγε να οξύνει τις σχέσεις ορθοδόξων και λατίνων, αλλά, σε ορισμένες περιπτώσεις, πέτυχε τη συνεργασία των δύο εκκλησιών⁵. Η σημασία των Επτανήσων για τους Βενετούς αυξήθηκε, φυσικά, μετά την απώλεια της Κρήτης (1669). Αυτή τη σημασία υπογραμμίζει το γεγονός ότι οι δαπάνες για την Κέρκυρα και μόνο απορροφούσαν, κατά τον 18ο

1. Βλ. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 240.

2. Βλ. Lane, *Venice*, σ. 411.

3. Gino Damerini, *Le Isole Jonie nel sistema adriatico. Dal dominio veneziano al Buonaparte*, Varese - Milano, ISPI, 1943, σ. 37.

4. Βλ. Damerini, *ό.π.*, σ. 129 και Bacchion, *Il dominio veneto*, σ.85.

5. Damerini, *ό.π.*, σ. 67, 75, 90.

αι., πάνω από τα 3/4 των συνολικών κονδυλίων για την Ανατολή¹.

Οι τουρκο-βενετικές σχέσεις

Αλλά για τις ανάγκες της ανάλυσης που επιχειρούμε εδώ, είναι απαραίτητο να θίξουμε, έστω, τα σχετικά με την ποιότητα των βενετο-τουρκικών σχέσεων κατά το διάστημα που μας ενδιαφέρει. Ιδιαίτερα αποφασιστικά στο σημείο αυτό στάθηκαν, ασφαλώς, τα γνωστά γεγονότα του 1716, με την επικίνδυνη αλλά ανεπιτυχή προσπάθεια των Τούρκων να καταλάβουν την Κέρκυρα. Εδώ σταμάτησαν οριστικά οι τουρκικές πρόοδοι προς την Αδριατική και τις δαλματικές ακτές². Η συνθήκη του 1718 στηρίχτηκε στο *uti possidetis*.

Ωστόσο οι Τούρκοι πάντα προσπαθούσαν, και αποτελούσε αυτό γενική αρχή της εξωτερικής τους πολιτικής, να επωφεληθούν από τις συγκρούσεις της χριστιανικής Δύσης³. Από την πλευρά τους, οι Βενετοί δεν φαίνονται καθόλου να σιγουρεύτηκαν με τη συνθήκη του Πασσάροβιτς. Η δραστηριότητα για την ενίσχυση των οχυρώσεων της Κέρκυρας και των άλλων κτήσεών τους στο Ιόνιο δεν ατονεί. Αντίθετα, με τις υποδείξεις του Schulenburg, συνεχίζεται, γεγονός που επισημαίνουν σαφώς, όπως είδαμε, οι Γάλλοι πρόξενοι της Άρτας. Υπήρχε άλλωστε πάντα ο κίνδυνος των πειρατών, ιδιαίτερα από το Δουλτσίνο, που θα μπορούσε να σταθεί η αφορμή για μια νέα κρίση των βενετο-τουρκικών σχέσεων⁴. Η Βενετία δεν αγνοούσε τις πραγματικές προθέσεις της Πύλης. Αντίθετα, γνώριζε καλά πως η εύθραυστη ειρήνη που επικρατούσε στην περιοχή μετά το 1718 οφειλόταν αποκλειστικά στις ποικίλες δυσκολίες που αντιμετώπιζε η Οθωμανική αυτοκρατορία⁵.

Το πρόβλημα που ετίθετο στη βενετική κυβέρνηση και μετά το 1718 ήταν, νομίζω, δύσκολο. Όφειλε δηλ. ή να αφιερώσει όλες της τις δυνατότητες για να συγκροτήσει και να εξοπλίσει μια ισχυρή στρατιά και παράλληλα να επισκευάσει, να εξοπλίσει και να επανδρώσει επαρκώς τις νησιωτικές και παράκτιες θέσεις της, ή να εξαγοράσει την ανοχή και την ηπιότητα της οθωμανικής Πύλης⁶. Αν σε λίγο προγενέστερους καιρούς η Γαληνότατη είχε ακόμη τη δύναμη να επιλέξει την πρώτη λύση, τώρα ήταν υποχρεωμένη ν' ακολουθήσει τη δεύτερη. Έτσι, παρά τις υποβόσκουσες αντιθέσεις και τις συγκαλυμμένες — ά-

1. Βλ. Ανδρεάδου, *Περί της οικονομικής διοικήσεως*, τ. 1, σ. 297.

2. Βλ. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 227.

3. Βλ. Bacchion, *Il dominio veneto*, σ. 175.

4. Βλ. Romanin, *Storia documentata*, τ. 8, σ. 42.

5. Βλ. Bailly, *La Sérénissime*, σ. 279.

6. Ο Bailly, *ό.π.*, σ. 281, θέτει το πρόβλημα για την εποχή πριν από την κατάληψη της Κρήτης. Νομίζω, ωστόσο, ότι το ίδιο δίλημμα επανέρχεται και μετά το 1718.

σχημα πολλές φορές—πραγματικές διαθέσεις και των Τούρκων και των Βενετών¹, οι σχέσεις των δύο δυνάμεων χαρακτηρίζονται γενικά ως «ανεπίληπτες» από διπλωματική άποψη. Η Βενετία επιθυμούσε να τηρεί το γράμμα τουλάχιστο των συνθηκών, ώστε, στα 1732, αρνήθηκε να παραχωρήσει καταφύγιο σε Έλληνες της Παραμυθιάς, όταν κατέφυγαν στην Πάργα κυνηγημένοι από τους Τούρκους².

Με την έναρξη του πολέμου της πολωνικής διαδοχής, η Βενετία επιδίωξε και πέτυχε ν' ανανεώσει τη συνθήκη ειρήνης με την Πύλη. Η νέα αυτή διπλωματική πράξη, που υπογράφεται έπειτα από τις ενέργειες του Βενετού βάλιου Simone Contarini, ήταν πράγματι μια ανάγκη και για τα δύο συμβαλλόμενα μέρη. Και οι δύο παραδοσιακοί εχθροί είχαν ν' αντιμετωπίσουν τις νέες μεγάλες δυνάμεις της Μεσογείου: τη Γαλλία, την Αγγλία και την Αυστρία³. Ωστόσο, η συνθήκη αυτή δεν μπορούσε να είναι η ασφαλής λύση στα βενετικά προβλήματα της περιοχής, παρά μόνο θεωρητικά, αφού και η ναυτική κρίση της Βενετίας δεν ήταν μόνο θέμα άμυνας κατά των υπηκόων του σουλτάνου πειρατών της Μπαρμπαριάς και του Δουλτσίνου⁴. Άλλωστε η καχυποψία ανάμεσα στους Τούρκους και τους Βενετούς δεν έπαψε με την ανανέωση των συνθηκών, όπως τουλάχιστο δείχνει η κινητοποίηση της φρουράς της Κέρκυρας, τον Αύγουστο του 1733, όταν πλησίαζε εκεί τουρκικός στόλος⁵.

Συμπεράσματα

Από όσα αναφέρθηκαν βγαίνει, νομίζω, το συμπέρασμα ότι τα νησιά του Ιονίου, και ιδιαίτερα η Κέρκυρα, είχαν πάντα ζωτική σημασία για τη Βενετία. Επίσης ποτέ δεν είχαν λείψει εντελώς οι λόγοι που επέβαλλαν την αυξημένη στρατιωτική παρουσία και επαγρύπνηση της Βενετίας στην περιοχή. Ωστόσο, όπως σαφώς δείχνουν οι αναφορές των Γάλλων προξένων της Άρτας, η βενετική στρατιωτική παρουσία, ακόμη και στην ίδια την Κέρκυρα, κυμαινόταν από ανεπαρκής έως ανύπαρκτη. Το γεγονός βέβαια έχει την εξήγησή του, κι αυτή η εξήγηση είναι καλά γνωστή. Σχετίζεται ασφαλώς με τη γενικότερη κατάσταση

1. Ο πρόξενος J. - B. Dubroca δεν είχε αμφιβολίες για τις διαθέσεις των Βενετών σχετικά με τις τουρκικές θέσεις στα παράλια της Αδριατικής: βλ. επιστολή του με ημερομ. 6.5.1732, στα ANF, B1 171. Συχνές είναι επίσης οι ειδήσεις του για επικείμενη τουρκοβενετική ρήξη: επιστολές του με ημερομ. 16.4.1730, 25.6.1731 και 24.9.1731 στα ANF, B1 171. Σε προγενέστερη αναφορά του, της 8.10.1730 (ό.π.), διέβλεπε τις ανάλογες προθέσεις από την πλευρά των Τούρκων.

2. Βλ. Bacchion, *Il dominio veneto*, σ. 199-200.

3. Βλ. Ciriaco, *Olio ed Ebrei*, σ. 26.

4. Βλ. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 266.

5. Βλ. Bacchion, *ό.π.*, σ. 200.

ση της Γαληνότατης, η οποία, καθώς προχωρούσε ο τελευταίος αιώνας της βενετικής ιστορίας, επιδεινωνόταν. Βέβαια κατά τον αιώνα αυτόν η βενετική κυριαρχία απλωνόταν ακόμη σε σημαντικές περιοχές των ακτών της Ιταλίας, της Ιστρίας, της Δαλματίας, στα Ιόνια νησιά ως τα Κύθηρα, και σε θέσεις κλειδιά της ηπειρωτικής ακτής του Ιονίου. Ωστόσο, η Βενετία δεν προσποριζόταν καμιά πραγματική δύναμη από την εδαφική της έκταση, που ποτέ δεν είχε αποτελέσει ένα ομοιογενές κράτος¹.

Για την προστασία των κτήσεών της η Βενετία δεν ήταν σε θέση να παρατάξει παρά ασήμαντες στρατιωτικές δυνάμεις. Δεν διέθετε καν εθνικό στρατό. Οι υπάρχουσες δυνάμεις ήταν άσχημα εξοπλισμένες, πληρώνονταν σπάνια, δεν είχαν πειθαρχία. Έτσι σε περίπτωση πολέμου έπρεπε να στρατολογούνται μισθοφόροι².

Ακόμη χειρότερη από τη στρατιωτική, και αιτία όλων των δεινών, ήταν η οικονομική κρίση. Ο ανταγωνισμός των αντίπαλων λιμανιών (της Γένοβας, του Λιβόρνου, της Τεργέστης και της Αγκόνας) στερούσε από τη Βενετία πολλούς από τους παραδοσιακούς της πόρους³. Έτσι δεν είναι ανεξήγητη η μειωμένη, και συχνά ανύπαρκτη, στρατιωτική παρουσία της Βενετίας στο Ιόνιο. Ακόμη περισσότερο, που η τουρκική πίεση μειωνόταν συνεχώς μετά το 1718, εξαιτίας των διαρκών συγκρούσεων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με τη Ρωσία και την Αυστρία, που τελικά οδήγησαν στον πόλεμο του 1736-39.

Όλα αυτά υποχρέωναν τη Βενετία ν' ακολουθεί πολιτική ουδετερότητας κατά τις συγκρούσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων και φιλίας με την Τουρκία. Αυτή η πολιτική, και αν ακόμη ανακούφιζε οικονομικά τη βενετική Δημοκρατία — πράγμα αμφίβολο—, δεν συντέλεσε όμως καθόλου στην ανόρθωση του γοήτρου της ούτε και πρόσφερε αξιόλογες εγγυήσεις. Η ειρήνη με την Πύλη διέψευσε τις ελπίδες για ησυχία στις κτήσεις της Δαλματίας και ευρωστία στο βενετικό ναυτικό της Μεσογείου. Από την άλλη, η ουδετερότητα στα ευρωπαϊκά θέατρα του πολέμου δεν αποτελούσε εγγύηση για τις ιταλικές επαρχίες της Γαληνότατης και για τα συμφέροντά της στην Αδριατική. Τα πλήγματα εξακολουθούσαν και από τη διεθνή διπλωματία και από τη δυτική ναυτιλία και από τους πειρατές.

Από τις αρχές του 18ου αι. και ιδιαίτερα στη δεκαετία του 1730 η Βενετία φαίνεται να παραπαίει, σπρωγμένη από δύο αντίρροπες και ισχυρές δυνά-

1. Βλ. Bailly, *La Sérénissime*, σ. 309.

2. Βλ. Bailly, *ό.π.*, σ. 310.

3. Βλ. Cessi, *Storia*, τ. 2, σ. 231. Για παράδειγμα, στο διάστημα 1700-1714 το δημόσιο χρέος είχε αυξηθεί σε 5 εκατομ. δουκάτα, χωρίς καν να υπολογίζονται οι έκτακτες δαπάνες: *ό.π.*, σ. 229.

μεις: την ανάγκη να υποταχθεί στη μοίρα της και την επιθυμία να επιβιώσει και ίσως να ξαναβρεί ένα μέρος από την παλαιά της δόξα¹. Αυτή τη δραματική σύγκρουση νομίζω ότι απεικονίζουν με σαφήνεια οι σοβαρές διακυμάνσεις και η σπασμωδικότητα της βενετικής στρατιωτικής παρουσίας στο Ιόνιο, για τις οποίες μας πληροφορούν οι αναφορές των Γάλλων προξένων της Άρτας.

1. Κατά τις πληροφορίες του προξένου J. - B. Dubroca, που στηρίζονταν στις εκμυστηρεύσεις κάποιου Βενετού αξιωματούχου της Πρέβεζας, η Βενετία δεν θα έμενε για πολύ ουδέτερη. Κύριος λόγος για τη μεταβολή της πολιτικής της ήταν τα πλήγματα που είχε υποστεί από τον ανταγωνισμό των αυστριακών λιμανιών της Αδριατικής: βλ. επιστολή του προξένου αυτού προς το γαλλικό υπουργείο, με ημερομ. 19.4.1734, στα *ANF*, B1 171.

GEORGES A. SIOROKAS

DES AVIS SUR LA PRÉSENCE MILITAIRE DE VENISE DANS LA MER IONIENNE

(Première moitié du XVIIIe s.)

Parmi les rapports des consuls français d'Arta, des années 1705-1736, on rencontre beaucoup de renseignements sur la présence militaire de Venise dans la mer Ionienne. Dans ces rapports consulaires sont signalés les efforts des Vénitiens pour la fortification des îles Ioniennes et des autres colonies vénitiennes de l'Épire (Vouthroto, Parga, Prevesa, Vonitsa). Naturellement, on parle principalement des fortifications de Corfou, dont l'importance au système défensif vénitien est bien connue. Les consuls français recueillent aussi des informations sur le nombre et la qualité des garnisons, sur les recrutements des grecs, les mouvements des forces vénitiennes, les armements et les provisions. Ils font aussi parvenir au ministère français de la Marine les rumeurs des imminentes ruptures entre Turcs et Vénitiens, ainsi que leurs estimations personnelles et leurs observations souvent réussies.

Malgré les lacunes et les probables inexactitudes, les avis des consuls d'Arta sont suffisants pour qu'on constate l'impuissance et l'instabilité de la présence militaire de Venise dans cette région. Ces constatations, en combinaison avec l'importance particulière de l'Adriatique pour Venise de cette époque-là comme espace vital, ainsi qu'avec le danger que les intentions turques formaient pour les places vénitiennes, constituent un témoignage de plus du déclin de Venise, durant son dernier siècle d'existence.